

se generatie aan het eind van de vorige eeuw met belangstelling voor Darwinisme, sociaal-liberalisme en opkomend socialisme. Chris Nottingham plaatst onder de noemer van 'het bredere verlangen de dingen netjes op hun plaats te krijgen' een aantal Fabians en sociaal-liberalen in de context van de generatie van de Negentigers, dus iets later dan het generatiegevoel van de Tachtigers waarover Piet de Rooy aan de hand van Van der Goes schrijft. In het deel over cohorten arbeiders behandelt Boudien de Vries de sociale mobiliteit van niet of weinig geschoolde arbeiders in Haarlem tussen 1850 en 1920. Hiertoe ontwierp zij een drie-generatie-model gebaseerd op trouwactes. Op basis van onderzoek naar Eindhoven in de negentiende eeuw gaat Onno Boonstra in op het veranderende karakter van de overdracht van sociale ongelijkheid tussen generaties, waardoor niet langer de economische positie van de vorige generatie bepalend is. Bob Sexton sluit het deel en het boek af met een bijdrage over een groep die zich tegen generatieveranderingen verzet door te proberen generaties lang dezelfde identiteit te handhaven. Zijn bijdrage is gebaseerd op recente gesprekken met rondtrekkende zigeuners en kermislui in Groot-Brittannië.

Bob Reinalda

L. Schokkaert, *De Nationale straat. Geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in Antwerpen en omstreken, 1857-1988* (Antwerpen-Leuven: ACW-arrondissement Antwerpen, KADOC, 1989, 422 blz., Bf 350,-).

Het KADOC bewaart niet alleen het archief van vele belangrijke organisaties, het geeft ook een reeks Studies uit, waarin (eigen) onderzoeksresultaten worden gepubliceerd, en soms voert het projecten uit in opdracht van deponerende instellingen. Het boek van L. Schokkaert is het resultaat van zo'n 'onderzoekscontract' afgesloten tussen het Algemeen christelijk werkersverbond van het arrondissement Antwerpen en het KADOC, zoals trouwens ook dat van P. Quaghebeur (*Welzijn door vooruitzicht*, 1986) over de Gentse christelijke mutualiteit, of deze van G. Kwantes (*Welstand door vereniging*, 1987) over de arbeiderscoöperatie en over het ACW te Brussel (*De Pletinckxstraat*, 1985).

Al deze boeken willen 'wetenschappelijk verantwoorde werkstukken' zijn, 'die door het chronologisch overzicht nieuw licht werpen op de christelijke arbeidersbeweging, aanzetten zijn voor verder onderzoek' en zich richten tot 'een breed publiek'. Tot nu toe zijn die toch wel moeilijke combinaties wonderwel geslaagd, en dat niet alleen omdat de opdrachtgevers prachtig geïllustreerd en zeer verzorgd uitgegeven werk voor erg democratische prijzen op de markt kunnen brengen, maar ook wegens hun inhoud. Het werk van Schokkaert bijvoorbeeld is gebaseerd op nieuw, tot nu onbekend en dus nooit uitgebaat archiefmateriaal, op de talrijke periodieken, gelegenheidsbrochures en congresverslagen van de beweging, op interviews en, niet in het minst, op de vele licentieverhandelingen die aan deelaspecten van het onderwerp werden gewijd door Leuvense en Gentse studenten, en die dank zij deze uitgave voor een breder publiek toegankelijk worden.

Het erg gedetailleerde verhaal van 110 jaar katholieke Antwerpse arbeidersbeweging — het eigenlijk historische deel behandelt de periode 1857-1968, de laatste twintig jaar vormen het onderwerp van een 50 pagina's tellende 'situatieschets' van de hand van de huidige ACW-secretaris R. Smits — dat verhaal is moeilijk in enkele lijnen samen te vatten. Schokkaert is duidelijk gevrijwaard gebleven van enige censuur van de kant van zijn opdrachtgever — dit blijft toch lovens- en vermeldenswaard — wanneer hij op pagina 140 stelt dat 'we ons kunnen afvragen of we te Antwerpen in 1914 eigenlijk al van [katholieke] arbeidersbeweging kunnen

spreken'. 'Katholieke' moest volledigheidshalve wel toegevoegd worden, maar intussen is de pedigree van het Antwerpse ACW toch met de helft ingekort. Het is maar na de eerste wereldoorlog dat — weerom dank zij het autoritaire ingrijpen van een 'geestelijke bestuurder van maatschappelijke werken', priester Danis — van enige centralisatie en uitbouw van de Antwerpse katholieke arbeidersbeweging sprake kan zijn. 'De mentaliteit zou pas echt veranderen na de invoering van het algemeen stemrecht' (*ibidem*).

Zowel politiek, syndicaal als cultureel, zowel op het vlak van de coöperatie, het spaar- en verzekeringswezen als in dat van de ziekteverzekering, de vrouwen- en jeugdbeweging, worden tijdens het interbellum posities verworven die de arbeidersbeweging toelaten de tweede wereldoorlog vrij ongeschonden door te komen en aan 'de nieuwe uitdagingen' van 'de verzorgingsstaat' het hoofd te bieden. Het relaas van die moeizame emancipatie en latere, indrukwekkende ontplooiing wordt erg volledig en toch boeiend verteld, doorspekt met korte biografieën en 'casussen' waardoor ook de menselijke actor voor het voetlicht wordt gebracht, en bevat een schat aan gegevens, ook voor wat de politieke en syndicale geschiedenis van Antwerpen aangaat. Het geheel wordt afgerond met een index op persoonsnamen.

Geen kritiek dus? Het boek heeft natuurlijk de beperkingen van zijn genre: een 'eigenbewegingsgeschiedenis', waardoor men soms de indruk krijgt dat alleen de katholieken van Antwerpen zich het lot van de onmondige arbeiders hebben aangetrokken. Maar dit euvel wordt binnenkort verholpen — er komt een nieuwe 'nationale' geschiedenis ter vervanging van S. H. Scholls onvolprezen *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België* uit 1965 — en ooit, laten we hopen, zal men de handen in elkaar slaan om een geschiedenis van de arbeidersbewegingen in België te schrijven. Het werk van Schokkaert zal hiervan zeker een van de hoekstenen vormen.

J. Art

W. Schreurs, *Geschiedenis van de reclame in Nederland 1870-1990* (Aula paperback CLXXVII; Utrecht: Het Spectrum, 1989, 320 blz., f 39,90, ISBN 90 274 2193 5).

Reclamegeschiedenis kon zich in het Nederlandse academische milieu zelden of nooit over belangstelling verheugen. Van alle modaliteiten van massacommunicatie ontmoet reclame misschien wel de hardnekkigste tegenstand, als het er om gaat binnen en buiten het universitaire milieu erkenning en waardering te vinden. Het zal dan ook geen toeval zijn, dat Nederland intussen in volgorde van totstandkoming een permuseum, een filmmuseum en een omroepmuseum kent, maar dat de opening van een reclamemuseum al jaren is vertraagd. De stichting het Nederlands Reclame Museum bestaat weliswaar ruim vijftien jaar en beschikt sinds 1990 voor het eerst over het begin van een beleidsplan, maar de centen zijn er nog niet. Dit gegeven wordt volstrekt ongeloofwaardig, als men zich de in het boek van Schreurs onderbelicht gebleven voorspoedige gang van zaken in de reclamebusiness realiseert. De reclamebestedingen in Nederland in lopende prijzen stegen met 70% van f4,2 miljard in 1979 tot f7,2 miljard in 1988. Dan zouden er voor het inrichten en in stand houden van een museum geen sponsors en weldoeners te vinden zijn?

De promotor van de te bespreken publikatie, de reclameman Paul Mertz, en de auteur stellen op respectievelijk pagina 9 (voorwoord) en 11 in beleefde bewoordingen vast, dat de reclamewereld niet zo nauwkeurig met het historisch erfgoed is omgesprongen. Dit is een understatement. De grote vernietiging moet zich hebben afgespeeld in de jaren zestig, toen de Nederlandse bureaus werden opgekocht door buitenlandse giganten en de trek uit de panden in de binnen-